

החיים בעטיפת צלופן

סיפורים יכולים להציל

מריט בן ישראל. הוצאת סל תרבות ארצי ועם עובד, 161 עמ', 84 שקלים

שלומית כהן־אסיף

ופר המסות של הסופרת־אמנית מריט בן ישראל הוא חגיגה רבי־תחומית ועל־זמנית של גיבורים ספרותיים מארץ אחרת ומומן אחר: כיפה אדומה, חייל הכדיל האמיץ, מוכרת הגפרורים הקטנה, הדייג ואשתו, "שלוש אחיות" (מאת ש"י עגנון), "בגדי המלך החדשים" ועוד. ומן היציע משקיפים יוצרים מאושיות התרבות: בעיני קר מן התיאטרון והקולנוע, גם ציירים, משוררים, סופרים ופסלים.

כתגינה רבת המשתתפים הזאת נוכחת גם שהרואד, שמספרת לכל איך גילגלה כלילות סיפורי פנטסיה מרתקים באווניו של המלך שהריאד וכך ניצלה ממוות. "סיפורים יכולים להציל", היא אומרת, היא ידעת על מה היא מדברת.

ראשיתו של הספר – התבוננות במעי־שייה הדרמטית "אלף לילה ולילה". כסור בייקטיביות של יוצר מדאה בן ישראל כיצר האגדה פורצת את גבול המציאות. היא מובילה את הקוראים לאורך המעשייה העממית והאגדה האמנותית, עד לשו־

רה החותמת את הספר: "זה הכל סיפורים מהחיים".

ספרה של בן ישראל הופיע במסגרת הסדרה "מפתחות: ספרות ואמנות חזותית" בעריכת דורי מגור. כבר במבוא למסות מציינת הסופרת שני דברים מהותיים שמאפיינים את תפיסתה: "האגדה לפי תפישתי, גלגול של מציאות, אני הופכת את הכיוון באחרית דבר ונוחנת את האכר־לוציה: כלומר, איך נוצרת לה פנינה, אגדה, מתוך גרגר החול של המציאות." ועוד היא כותבת במבוא: "אגדות הן כמו סוסים טרויאניים, הן מברחות לתוכינו כתננים מורכבים בחסות הפשטות והתמימות".

בעצם בחירת האגדות הספציפיות, שיש בהן מן החירת, מצטייר דיוקנה של הכותבת, המשחקת מחבואים ותופסת עם ילדותה שלה. "מוכרת הגפרורים הקטנה", למשל, היתה ההצגה הראשונה שיצרה בן ישראל לפני 30 שנים, והוצגה במסגרת פסטיבל לתיאטרון כובות. כילדה, לא ראתה באגדה סוף עצוב. הגפרורים הבורעים שהדליקה הילדה מן הסיפור האירו גם לבן ישראל, הילדה הקוראת, וחיממו אותה. כבוגרת היא מזהה בסוף הסיפור טקס אשכבה שהילדה עורכת לעצמה כליל חג המולד.

"בגדי המלך החדשים" היא מתייחסת כאל תצוגת אופנה. היא מביאה את הגרסה הספרדית מהמאה ה-14, גרסה פוליטית חתרנית שהיתה מוכרת להנס כריסטיאן

אנדרסן. בעונשו של המלך המתהלך עירום בתהלוכת הניצחון המשפילה, לא רואה בן ישראל משהו מוגזם, אלא "חלום מכוון, פתח לשינוי ולצמיחה. אם לא אצל המלך, לפחות אצלנו הקוראים".

במסה המוקדשת ל"כיפה אדומה" מביאה בן ישראל, בין השאר, את דעתם של ברונטו בטלהיים ושל אריך פרום, שני פסיכואנליטיקאים הרואים כל אחר בדרכו את האגדות – כהצצה אל התת־מודע, או חלק מחלום קולקטיבי, צד אריפלי ועוד. שמחתי לקרוא שהיא לא חסידה של התפישה הזאת. כמוה ואולי יותר ממנה אני סבורה שבטי־להיים וגם פרום התעמרו בכיפה אדומה התמימה (וברמויות אחרות מן האגדות) לא פחות מהואב שטרף את הסבתא.

שבילי האגדה המפותלים והחמקמקים נהירים לבן ישראל. ההתבוננות העמוקה שלה ביצירות אינה ממכט עיוני של חוקר עם משנה סדורה שנתלה על כתפיהם של חוקרים שקדמו לו. וזהו התבוננות מוויית אישית ומחודדת של אמן רב־תחומי אל תוך טקסט אוהב ונבחר. בן ישראל מזהה את הסימבוליקה של המלה הכתובה, מסמ־נת את "ההיסטוריה הרגשית" של החפ־צים, נותנת דעתה על הצורה ועל הצבע, מתייחסת אליהם כאל ישות קיימת לא פחות מהרמויות האנשויות; "הפצוץ" היא קוראת לדבר הזה. יש לה יכולת נדירה להתמסר לפרטים הקטנים ביותר ולבודד

אל "בגדי המלך החדשים" מתייחסת בן ישראל כאל תצוגת אופנה. בעונשו של המלך המתהלך עירום, היא רואה "חלום מכוון, פתח לשינוי ולצמיחה. אם לא אצל המלך, לפחות אצלנו הקוראים"

אותם. פרטים אלה מלמרים על השלם כולו ויוצרים פסיפס רב־שכבתי.

לאורך קריאת המסות (וכל מסה היא מסע אמנותי) היתה לי תחושה שהמחברת מושכת חוטים, ובתום הקריאה מושיטה לקוראים פקעת. בין לבין לוחשת משהו על אוזנם, ובעצם מכוונת אל לבם.

לנופך האישי של הכתיבה מוסיפה בן ישראל קטעי ילדות וויכונות מהבית התל־אביבי ומבית הספר. "כמו הרבה ילדים חיתי בשטח ההפקר בין מציאות לרמיון". סל הקש בבית סבתא עזר לה לרמיין את עצמה ככיפה אדומה: "סל קש עגול כמו זה של כיפה אדומה היה קשור למעקה המרפסת. בכל בוקר היינו סבתי ואני, משלשלות אותו לרחוב בחבל ארוך. אברם החנווני היה בולם את הסל המיטלטל

ומניח בו בקבוק חלב ולחמניות טריות." לא אחת מוזכרת הסבתא הפרטית שלה, ציפורה, שמצטיירת בעיני כרמות שיצאה מאחת האגדות. נראה שוהי אותה סבתא שכבר פגשנו בספר הפרוזה הראשון של בן ישראל, "אסור לשבת על צמות".

אם האגדה האמנותית היא דיוקנו של הכותב, המסות של בן ישראל הן, אם כן, דיוקנה הנפשי והאמנותי. הדבר כא לידי ביטוי גם בעטיפת הספר – תצלום ללא כותרת של לאה גולדה הולטרמן. נראה שגם בבחירת תצלום קלאסי זה, של דמות נער חרדי עם צווארון רמברנדטי וחול־צה חגיגתי, הושקעה מחשבה רב־תחומית המשלבת צילום, ציור ותיאטרון.

באחרית הדבר לספר מושיטה בן ישראל לקוראים כרטיס כניסה ומומינה אותם לסיור באתר תיירותי, אחות הרפאים של שרה וינצ'סטר בסן חוזה שבקליפורניה. האשה, אלמנתו של מפתח רובה הצלפים, מתכננת וכונה לעצמה ארמון גדול מילות ומסרבת לצאת החוצה. הבנייה והשיפוצים שנמשכו כמעט ארבעה עשורים, הצילו את כבית הענקי נמצאו בכספת שני דברים קטנים: גורי עיתון ותלתלים של יקיריה. ועל הדבר הזה כותבת הסופרת: "כמו גרגר חול שמתחיל את הפנינה".